De literaire canon in de klas

De stille kracht

Louis Couperus

KANTL

Voorleestekst met gespreksvragen

© 2025 – Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal en Letteren
Dit leermiddel werd gecreëerd door leerkracht Lode Govers.

Dit materiaal kwam tot stand met steun van Literatuur Vlaanderen in het kader van het Leesoffensief.

De tekstfragmenten zijn overgenomen uit Louis Couperus, *De stille kracht*, hertaling Albert Kroezemann (Groningen: Uitgeverij kleine Uil, 2023), met toestemming van Uitgeverij kleine Uil.

Niets uit deze tekst mag zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur overgenomen of aangepast worden. Dit materiaal is enkel bedoeld voor educatieve doeleinden en mag niet verkocht worden.

De literaire canon in de klas is de educatieve tegenhanger van **de literaire canon** van de Nederlandstalige literatuur van de KANTL. Ontdek de meest recente lijst van 50 essentiële werken uit de Nederlandstalige literatuur op www.literairecanon.be – bestel ook onze gratis poster voor in de klas!

www.kantl.be
www.literairecanon.be
www.literairecanonindeklas.be

Voorbeschouwing

- ↘ Denk je dat je, zonder dat iemand iets zegt, kunt inschatten of die persoon op jou lijkt? Waarop baseer je die indruk?
- ↘ Bij wie voel je je sneller op je gemak: bij mensen die op je lijken of bij mensen die van je verschillen?
- ↘ Zijn er gewoonten die jij vanzelfsprekend vindt, maar die anderen misschien vreemd vinden?
- ↘ Wanneer behoor je tot een groep?
- ↘ Kun je online helemaal jezelf zijn, of pas je je aan de groep aan waarin je je bevindt?
- ↘ Welke regels gelden er bij jou thuis, die nooit expliciet werden/worden uitgesproken? Wat gebeurt er als iemand zich er niet aan houdt?
- ↘ Zijn er ongeschreven regels in jouw vriendengroep die je alleen begrijpt als je "erbij hoort"?
- ↘ Wanneer zeg je: ‘Dat is typisch iets voor hen'? Is dat altijd negatief?
- ↘ Waarom vinden mensen het prettig om in groepen te denken?
- ↘ Kun je ooit helemaal buiten alle groepen staan?
- ↘ Wie bepaalt wat ‘normaal’ is?

- ↘ Volg je op TikTok en/of Instagram mensen die in een ander land wonen?
- ↘ Heb je het gevoel dat jongeren overal ter wereld meer op elkaar beginnen te lijken? Of vallen de verschillen je juist meer op doordat je ze via sociale media ziet? Denk je dat dit vóór sociale media anders was?
- ↘ Lijkt de wereld steeds meer één cultuur te worden, of zie je juist veel verschillende ‘bubbels’?
- ↘ Wat is cultuur volgens jou? Wanneer maakt iets deel uit van een cultuur?
- ↘ Welke culturen kun je noemen? Waarop baseer je die indeling?
- ↘ Tot welke cultuur behoor jij?
- ↘ Zijn alle culturen gelijk of kan een bepaalde cultuur meer ontwikkeld zijn?
- ↘ Wat bedoelen mensen met ‘onze cultuur’?
- ↘ Kun je iemand dwingen om bepaalde culturele gebruiken of waarden over te nemen?
- ↘ Wat gebeurt er als twee groepen elkaar niet begrijpen, maar wel samenleven?

- Wat is een kolonie? Welke voorbeelden ken je uit de geschiedenisles? Bestaan er vandaag nog koloniën?
- Welke spanningen kunnen ontstaan wanneer een groep haar normen en waarden aan een andere groep probeert op te leggen?
- Kunnen mensen met verschillende culturele achtergronden elkaar echt begrijpen? Wat kan daarbij helpen?
- Hoe denk je dat koloniën vroeger werden bestuurd? Wie had de macht?
- *De stille kracht* werd geschreven door de Nederlandse auteur Louis Couperus en speelt zich af op Java, toen een deel van Nederlands-Indië. Denk je dat zijn achtergrond invloed had op de manier waarop hij het verhaal vertelde? Hoe zou een Javaanse auteur die gebeurtenissen mogelijk anders beschrijven?
- Kan een verhaal ooit volledig objectief zijn, of kijkt iedereen vanuit zijn eigen achtergrond?
- Kunnen twee mensen dezelfde gebeurtenis meemaken en die toch heel verschillend ervaren of beschrijven?

- Kunnen we alles wetenschappelijk verklaren?
- Waarom geloven sommige mensen in iets wat anderen als onzin bestempelen?
- Volg je weleens je buikgevoel zonder rationeel te kunnen uitleggen waarom?
- Kun je alles met je verstand (de ratio) verklaren?
- Denk je dat mensen geloof nodig hebben? Waarom wel of niet?

Samenlezing

Eerste hoofdstuk

1

De volle maan, tragisch die avond, was al vroeg, nog in de laatste schemering, opgerezen als een immense, bloedroze bol. Ze vlamde als een zonsondergang laag achter de tamarindebomen van de Lange Laan en steeg in een vage hemel op, zich langzaam zuiverend van haar tragische tint. Een doodse stilte heerste overal als een sluier van zwijgen, alsof na de lange middagsiësta de avondrust zonder overgang van leven begon. Over de stad, waar witte villa's met pilaren in het geboomte van lanen en tuinen laag wegscholen, hing een donzen geluidloosheid in de windstille benauwdheid van de avondlucht, alsof de matte avond moe was van de blakend zonnige dag van de oostmoesson. De huizen, zonder geluid, doken doodstil weg onder het bladerdak van hun tuinen, met de regelmatige, helder witte rijen van grote, gekalkte bloempotten. Hier en daar werd al een licht ontstoken. Plotseling blafte een hond. Een andere hond antwoordde en verscheurde de donzen stilte in lange, ruwe flarden. De nijdige hondenkelen, hees, ademloos, schor vijandig; ook zij zwegen plotseling stil.

Aan het einde van de Lange Laan lag diep in zijn voortuin het residentiehuis. Laag, dadelijk in de nacht van de waringinbomen, zigzagde het zijn pannendaken: het ene achter het andere, naar de schaduw van de achtertuin toe, met een primitieve lijn van dakopbouw, over iedere galerij een dak, over iedere kamer een dak, tot één lang daksilhouet. Aan de voorkant echter rezen de witte zuilen van het portiek op: hoog, blank en aanzienlijk, met brede tussenruimten, met grote openheid voor ontvangst, met een uitbreiding van een indrukwekkend paleisportaal. Door de open deuren vervaagde de middengalerij, met een enkel glimmend licht, naar achteren toe.

Een oppasser ontstak de lantaarns aan de zijkant van het huis. Halve cirkels van grote, witte potten met rozen en chrysanten, met palmen en caladiums, bogen wijd links en rechts voor het huis naar opzij uit. Een brede grindlaan vormde de oprit tot in het portiek met de witte zuilen. Verder strekte zich een wijd dor gazon uit dat met potten omgeven was. In het midden op een gemetseld voetstuk stond een monumentale, vaasvormige pot met een grote latania. Van een groene frisheid was daar de kronkelende vijver, waar de reuzenbladeren van een victoria regia zich als dofgroene dienbladen tegen elkaar rondden, met een enkele lotusachtige bloem ertussen. Een pad kronkelde langs de vijver en op een met kiezelstenen geplaveide, ronde plek rees een hoge vlaggenstok. De vlag was al neergehaald, zoals iedere dag om zes uur. Een eenvoudig hek sneed het erf af van de Lange Laan.

Op het reusachtige erf was het stil. Er brandden nu twee lampen die langzaam en omslachtig door de lampenjongen aangestoken waren. Eén lamp van de kroon brandde in de voorgalerij en binnen brandde de neergedraaide lamp, als twee lichtjes in het paleis van zuilen en van

kinderlijke, naar achter lopende daken. Op de trappen van de kantoorkamer zaten enkele oppassers, in hun donkere uniform, fluisterend wat te praten. Een van hen stond na een tijdje op en begaf zich, met een rustige pas van zich-niet-te-willen-haasten, naar een bronzen klok, die hoog bij het oppassershuisje hing, helemaal aan de zijkant van het erf. Toen hij na honderd passen genaderd was, luidde hij zeven langzame, echoënde slagen. De klepel bronsde bonzend in de bel van de klok en de slag weerklonk telkens na met een zware trilling. De honden begonnen weer te blaffen. De oppasser met zijn lenige pas, jongensachtig slank in zijn blauwe, katoenen jasje met gele banden en omslag, liep rustig en langzaam zijn honderd passen naar de andere oppassers terug.

Nu was in het kantoor het licht ontstoken en ook in de aangrenzende slaapkamer, waar het door de jaloezieën schemerde. De resident, een grote, zware man, in een zwart jasje en een witte broek, liep de kamer door en riep naar buiten:

'Oppas!'

De hoofdoppasser, in zijn katoenen uniformrokje, de panden breed en geel omzoomd, naderde met gebogen knieën en hurkte neer.

'Roep de nonna!'

'De nonna is al uitgegaan, heer!' fluisterde de man en zette de vingers van beide handen tegen elkaar, het eerbiedige gebaar van de semba.

'Waar is de nonna naartoe?'

'Dat heb ik nog niet uitgezocht, heer!' zei de man als verontschuldiging omdat hij het niet wist en hij maakte weer de semba.

De resident dacht even na.

'Mijn pet,' zei hij. 'Mijn stok.'

De hoofdoppasser, die nog steeds met kromme knieën eerbiedig in elkaar gekrompen zat, scharrelde even door de kamer en bood hurkend de kleine uniformpet en een wandelstok aan.

De resident ging uit. De hoofdoppasser haastte zich achter hem aan, met een tali-api in de hand: een lange, brandende lont waarmee hij met de gloeiende punt zwaaide om aan wie voorbijging, in de avond, de resident te doen herkennen. De resident liep langzaam het erf af en liep naar de Lange Laan. Aan die laan, als een avenue van tamarindebomen en flamboyants, lagen de villa's van de voornaamste notabelen: flauw verlicht, doodstil, schijnbaar onbewoond, met de rijen van gekalkte bloempotten die in de avondvaagheid oplichtten.

De resident wandelde eerst langs het huis van de secretaris; daarna aan de andere zijde een meisjesschool; dan de notaris, een hotel, het postkantoor, de president van de Landraad. Aan het eind van de Lange Laan stond de rooms-katholieke kerk en verderop, de brug over de rivier, lag het station. In de buurt van het station was meer verlicht dan bij de andere huizen, onder andere een grote, Europese winkel. De maan, die hoger geklommen was en gedurende haar stijging een helder zilveren gloed verspreidde, bescheen de witte brug, de witte winkel en de witte kerk. Dit alles stond aan een vierkant, open plein, zonder bomen en in het midden stond een spits monumentje dat de stadsklok was.

De resident ontmoette niemand. Nu en dan kwam er echter een enkele Javaan, zich bewegend in het donker, even uit de schaduw, en dan zwaaide de oppasser achter zijn heer met veel vertoon de gloeiende punt van zijn vuurtouw. Meestal begreep de Javaan het en maakte zich klein, kromp ineen aan de rand van de weg en ging al gehurkt lopend voorbij. Een enkele keer, onwetend, pas uit zijn dorp, begreep hij het niet en liep angstig voorbij. Hij keek dan angstig naar de oppasser, die maar zwaaide en zwaaide, en hem, in het voorbijgaan, achter de rug van zijn meester een vloek uitstootte, omdat hij – de dorpskerel – geen manieren had. Als er een karretje of rijtuigje aankwam, dan zwaaide hij weer en zwaaide hij zijn vuursterretje door de avond, wenkte de bestuurder, die stilhield en uitstapte óf neerhurkte in zijn voertuigje en hurkend verder mende aan de uiterste rand van de weg.

De resident liep somber door, met de flinke pas van een besliste wandelaar. Hij was rechts van het pleintje afgeslagen en liep langs de hervormde kerk, recht op een mooie villa af met slanke, vrij correcte, ionische pleisterzuilen en hel verlicht met petroleumlampen in kronen. Het was de sociëteit Concordia. Een paar bedienden in witte jasjes zaten op de trappen. Een Europeaan in een wit pakje, de kastelein, liep in de voorgalerij. Maar om de grote bittertafel zat niemand en de wijde, rieten stoelen openden hun armen als tevergeefs afwachtend.

De kastelein, die de resident in het oog kreeg, boog en de resident tikte kort aan zijn pet en ging de sociëteit voorbij en sloeg linksaf. Hij wandelde door een laan, langs kleine, donkere huisjes op kleine erfjes weggedoken, sloeg weer af en ging langs de uitmonding van de rivier, die als een kanaal was. Prauw aan prauw lag vastgemeerd. Een eentonig geneurie van Madoerese zeelui zeurde droefgeestig langzaam over het water, waaruit een vissige damp opsteeg. Langs het havenkantoor ging de resident naar de pier toe, die een eind in zee uitstak. Op de punt stond een kleine vuurtoren, die als een kleine Eiffel zijn ijzeren kandelaar verhief, met in de top zijn lamp. Daar bleef de resident staan en herademde. De wind was plotseling opgestoken, de grongong blies, uit de verte aangewaaid, zoals iedere dag op dat uur. Maar soms zakte hij ineens onverwacht neer, ineen, alsof zijn waaiende vlerken machteloos waren, en de opgeheven zee streelde haar maanwitte schuimkrullen glad en fosforesceerde even, met lange, bleke strepen.

Over de zee naderde droefgeestig een eentonig, ritmisch zeuren van zingen, een zeil tekende zich donker af als een grote nachtvogel en een vissersprauw met een hoog opbuigende voorsteven – met iets van een antiek schip – gleed het kanaal in. Een weemoed van levensgelatenheid, een berusting van al het kleine, donkere aardse onder die eindeloze hemel, aan die zee van fosforescerende verte, dreef om en toverde een geheimzinnigheid die beklemde…

De grote, stevige man, die daar stond, wijdbeens, herademend in de langzaam met vlagen aanwaaiende wind was moe van zijn werk, van zijn zitten aan zijn schrijftafel, van zijn berekeningen van de duitenkwestie. De afschaffing van de duiten was door de gouverneur-generaal als zijn persoonlijke verantwoordelijkheid en een kwestie van belang opgelegd. Die grote, stevige man, praktisch, koel van denken, kort beslist van langdurige gezagsuitoefening, voelde misschien niet die donkere geheimzinnigheid over de Indische avondstad – hoofdplaats van zijn gewest – drijven, maar hij voelde de begeerte van een kinderarm om zijn hals, van kleine, hoge stemmen om zich heen, de begeerte naar een jonge vrouw, die hem glimlachend zou

opwachten. Hij liet zich niet door die sentimentele gevoelens meeslepen en was niet gewend zich over te geven aan mijmeringen over zichzelf: hij had het te druk. Zijn dagen waren te veel gevuld met belangen van allerlei aard waardoor hij niet kon toegeven aan wat hij wist, wat zijn vlaagjes van zwakte waren: de onderdrukte opwellingen van jongere jaren. Maar al mijmerde hij niet, de stemming was onafweerbaar, als een druk op zijn brede borst, als een ziekte van tederheid. Een malaise van sentimentaliteit in zijn anders heel praktische gemoed van hoofdambtenaar, die van zijn werkkring en van zijn gewest hield. Die hart had voor de belangen van zijn gewest en van wie het bijna onafhankelijke gezag van zijn betrekking helemaal in harmonie was met zijn heersersnatuur. Die met zijn krachtige longen zijn atmosfeer van brede werkkring en ruim veld van verschillende arbeid met evenveel genot gewend was te ademen, zoals hij nu de wijde wind van de zee ademde. Van de begeerte, het verlangen en een heimwee was hij die avond vooral vol. Hij voelde zich eenzaam, niet alléén om het isolement dat een hoofd van het gewestelijk bestuur altijd min of meer omringt. Wie men óf conventioneel glimlachend en eerbiedig nadert om conversatie, óf kort zakelijk en eerbiedig, om zaken. Hij voelde zich eenzaam, hoewel hij vader van een huisgezin was. Hij dacht aan zijn grote huis. Hij dacht aan zijn vrouw en zijn kinderen. En hij voelde zich eenzaam en alleen gedragen door het belang dat hij in zijn werk stelde. Het was voor hem alles in zijn leven. Het vulde al zijn uren. Erover denkend sliep hij in, zijn eerste gedachte was voor het een of ander gewestelijk belang.

Op dat ogenblik moe van het cijferen, herademend in de wind, ademde hij tegelijk met de frisheid van de zee de weemoed van de zee in. De geheimzinnige weemoed van de Indische zeeën, de spookachtige weemoed van de zeeën van Java. De weemoed die van ver aanruist als op suizende wieken van geheimzinnigheid. Maar zijn natuur was niet om zich over te geven aan mysterie. Hij ontkende het mysterie. Het was er niet: er was alleen de zee en de wind, die fris was. Er was alleen de walm van die zee, als iets van vis, van bloemen en zeewier. Walm, die de frisse wind uitwaaide. Er was alleen het ogenblik van herademing en wat hij die avond, onafweerbaar, voor geheimzinnige weemoed toch voelde sluipen in zijn wat weke gemoed. Hij dacht aan zijn huiselijke kring, die hij liever wat nauwer gevoeld had, dichter aansluitend bij wat hij betekende als vader en echtgenoot. Als er van weemoed nog iets was, dan was het dát. Uit de zee kwam het niet. Van ver uit de lucht kwam het niet aangewaaid. Hij gaf zich niet over aan een allereerste sensatie van wonderlijkheid… En hij plantte zich steviger, welfde zijn borst, richtte zijn flinke, militaire kop op en snoof, en snoof de walm in en de wind…

De neergehurkte hoofdoppasser met zijn gloeiende vuurtouw in de hand gluurde aandachtig naar zijn heer alsof hij dacht: wat doet hij hier? Zo vreemd bij die vuurtoren te staan… Zo vreemd, die Hollanders… Wat denkt hij nu? Waarom doet hij zo? Juist op dit uur op deze plek… De zeegeesten waren nu om… Er zijn kaaimannen onder het water en iedere kaaiman is een geest… Zie, daar heeft men aan ze geofferd: banaan, rijst, gedroogd vlees en een hard ei op een vlotje van bamboe. Onderaan, bij het voetstuk van de vuurtoren… Wat doet de heer nu hier? Het is hier niet goed, het is hier niet goed… onheil, onheil… En zijn spiedende ogen gleden op en neer over de brede rug van zijn heer, die maar stond en uitkeek… Waar keek hij naar? Wat zag hij aanwaaien in de wind? Zo vreemd, die Hollanders, vreemd…

De resident keerde zich plotseling om en liep terug, en de oppasser, opschrikkend, volgde hem, blazend aan de punt van zijn vuurtouw. De resident liep dezelfde weg terug. Nu zat er een heer in de sociëteit, die groette, en een paar jonge mensen in het wit wandelden in de Lange Laan. De honden blaften.

Toen de resident de ingang van het residentie-erf naderde, zag hij voor, bij de andere ingang, twee witte figuren, een man en een meisje, die echter in de nacht onder de waringins uitgewist werden. Hij ging direct naar zijn kantoor. Een andere oppasser naderde en hij gaf hem zijn pet en stok. Onmiddellijk zette hij zich aan zijn schrijftafel. Hij kon nog een uur werken, vóór het diner.

- Welk gevoel overheerst bij jou tijdens het lezen van dit fragment?
- Zou je de beschreven plek 's avonds willen bezoeken? Waarom wel of niet?
- Vergelijk het huis op de illustratie met de beschrijving van het huis van meneer Van Oudijck. Welke elementen komen overeen en welke verschillen?
  Waarom zou de illustrator deze keuzes gemaakt hebben?
- Herinner je je een moment waarop je tussen andere mensen was en je je toch alleen voelde? Waardoor kwam dat gevoel?
- Denk je dat de resident zich ook eenzaam voelt? Waaraan merk je dat?
- Wanneer voel jij je ergens thuis? Wat heb je daarvoor nodig: mensen, taal, gewoonten, rust ...?
- Wat valt je op aan het gedrag van de resident? Wat begrijp je wel en wat begrijp je minder goed?
- Beleven de resident en de hoofdoppasser dezelfde plek op dezelfde manier?
  Waaruit leid je dat af? Kan dat tot misverstanden leiden?
- Moet je iemand begrijpen om met die persoon te kunnen samenleven?
- Welke verschillen zie je tussen de resident en de lokale bevolking?
  Denk bijvoorbeeld aan hun kleding, hun woning en de manier waarop ze met elkaar omgaan.
- Hoe zou je het karakter van de resident omschrijven?
- Waar verlangt hij naar? Hoe voelt hij zich?
- Welke indruk krijg je van de verhouding tussen de resident en zijn omgeving wanneer hij op de pier staat? Waarop baseer je die indruk?
- Hoe kijkt de hoofdoppasser naar de resident? Waaruit blijkt dat?

2

Meerdere lichten waren opgestoken. Eigenlijk waren overal lichten ontstoken, maar in de brede galerijen was het net zo licht. Op het erf en in het huis brandden zeker niet minder dan twintig, dertig petroleumlampen in kronen en lantaarns, maar het was niet meer dan een vage lichtschemer die het huis geel kleurde. De maneschijn stroomde in de tuin, lichtte de bloempotten op, glinsterde in de vijver en tegen de blanke lucht waren de waringins als mollig fluweel.

De eerste gong voor het diner was geslagen. In de voorgalerij wipte een jongeman op een wipstoel, op en neer, de handen achter het hoofd, zich vervelend. Een jong meisje neuriede en liep door de middengalerij, alsof ze ergens op wachtte. Het huis was gemeubileerd volgens het conventionele type van residentiewoningen in het binnenland: plechtig en banaal. De marmeren vloer in de voorgalerij spiegelde gladwit; hoge palmen in potten stonden tussen de pilaren; om de marmeren tafels stonden wipstoelen. In de eerste binnengalerij, die in de breedte evenwijdig aan de voorgalerij liep, stonden stoelen in rijen tegen de wand, als voor een eeuwige receptie. De tweede binnengalerij, die zich in de lengte uitstrekte, vertoonde aan het einde, daar waar ze zich weer tot een galerij in de breedte verbreedde, een reusachtig, rood satijnen deurgordijn aan een gouden kroonlijst. In de witte vakken tussen de deuren van de kamers hingen spiegels in gouden lijsten, die op marmeren consoles stonden, of lithogravures. Schilderijen, zoals men in Indië zegt: Van Dijck te paard, Paul Veronese op de trappen van een Venetiaans paleis ontvangen door een doge; Shakespeare aan het hof van Elizabeth en Tasso aan het hof van Este. Maar in het grootste vak hing in een gekroonde koningslijst een grote ets: portret van koningin Wilhelmina in kroningsornaat. In het midden van de middengalerij stond een rode, satijnen ottomane, bekroond door een palm. Verder veel stoelen en tafels, grote lampenkronen overal. Alles was onderhouden en van een pompeuze banaliteit, een onhuiselijke afwachting van de eerstvolgende receptie, zonder een enkel intiem hoekje. In het halflicht van de petroleumlampen – in elke kroon was één lamp ontstoken – strekten de lange, brede, wijde galerijen zich in een lege verveling uit.

De tweede gong sloeg. In de achtergalerij was de te lange tafel – alsof die steeds gasten verwachtte – gedekt voor drie personen. De hofmeester en een zestal jongens stonden in afwachting bij de dientafels en de twee buffetten. De hofmeester begon reeds borden met soep te vullen en een paar van de jongens plaatsten de drie borden soep al op tafel, op de gevouwen servetten, die op de borden lagen. Toen wachtten ze weer af, terwijl de soep lichtjes dampte. Een andere jongen vulde de drie waterglazen met grote brokken ijs.

Het jonge meisje was neuriënd dichterbij gekomen. Ze was misschien zeventien jaar en leek op haar gescheiden moeder: de eerste vrouw van de resident, een mooie nonna, een dame van gemengde afkomst. Die woonde nu in Batavia en runde daar, naar men zei, een geheim speelhuis. Ze had een olijfbleke tint, met soms even de blos van een vrucht. Ze had mooi zwart haar, dat aan haar slapen natuurlijk kroesde en in een zeer grote wrong was vastgestoken. Haar zwarte pupillen met glinsterende iris dreven in een vochtig blauwwit, waaromheen zware wimpers speelden, op en neer, op en neer. Haar mondje was klein en een beetje dik en op haar

bovenlip groeide heel licht een donker donsje haar. Ze was niet groot en al te vol van vorm, als een haastige roos die te snel openbloeit. Ze droeg een witte, katoenen rok en een witte, linnen blouse met een kanten tussenstuk. Om haar hals had ze een schelgeel lint, dat heel aardig stond bij haar olijfbleke gezicht, dat soms plotseling bloosde, als met een stroom van bloed.

De jongeman kwam uit de voorgalerij aangeslenterd. Hij leek op zijn vader: groot, breed, blond en met een dikke, blonde snor. Hij was nauwelijks drieëntwintig jaar, maar hij zag er wel vijf jaar ouder uit. Hij droeg een wit pak van Russisch linnen, maar met een boordje en een das.

Eindelijk kwam ook Van Oudijck. Zijn besliste stap naderde, alsof hij het altijd druk had en hij nu even kwam eten tussen zijn werk door. Alle drie gingen zitten zonder een woord te zeggen en lepelden de soep.

'Hoe laat komt mama morgen?' vroeg Theo.

'Om half twaalf,' antwoordde Van Oudijck en wendde zich tot zijn lijfjongen achter zich:

'Kario, denk eraan dat mevrouw morgen om half twaalf afgehaald moet worden van het station.'

'Heer,' fluisterde Kario.

Een gerecht van vis werd rondgediend.

'Doddy,' vroeg Van Oudijck, 'met wie was je zo-even aan het hek?'

Doddy keek haar vader langzaam en verwonderd aan, met haar glinsterende irissen.

'Aan... het hek?' informeerde ze langzaam, met een zeer mollig accent.

'Ja.'

'Aan... het hek? Met niemand... Met Theo misschien.'

'Was jij met je zus aan het hek?' vroeg Van Oudijck.

De jongen fronste zijn dikke, blonde wenkbrauwen.

'Kan wel... weet niet... herinner me niet...'

Ze zwegen alle drie. Ze maakten haastig het diner af, zich vervelend aan tafel. De vijf, zes bedienden, in witte jasjes met rode, linnen omslagen, liepen zacht op de platte tenen, bedienden vlug en geruisloos. Men at nog biefstuk met sla, pudding en vruchten.

'Eeuwige biefstuk,' mopperde Theo.

'Ja, die kokkie!' lachte Doddy met haar keellachje. 'Ze geeft altijd biefstuk, als mama niet is; kan haar niet schelen, als mama niet is. Ze verzint niet. Te erg toch...'

Ze hadden in twintig minuten gegeten, toen Van Oudijck weer naar zijn kantoor ging. Doddy en Theo slenterden naar voren.

Verveeld gaapte Doddy. 'Kom, wij biljarten?'

In de eerste binnengalerij, achter het satijnen deurgordijn, stond een klein biljart.

'Kom dan,' zei Theo.

Ze speelden.

'Waarom moet ik samen met je aan het hek geweest zijn?'

'Ach... té!' zei Doddy.

'Nu, waarom?'

'Pa hoeft niet te weten.'

'Met wie was je dan? Met Addy?'

'Natuurlijk!' zei Doddy. 'Zeg is stadsmuziek vanavond?'

‘Ik geloof wel.’

‘Kom, wij gaan, ja?’

‘Nee, ik heb geen zin.’

‘Ga mee nou?’

‘Nee.’

‘Met mama… jij wil wel, ja?’ zei Doddy boos. ‘Ik weet heel goed. Met mama jij gaat altijd naar stadsmuziek.’

‘Wat weet jij… klein nest!’

‘Wat ik weet?’ lachte zij. ‘Wat ik weet? Ik weet wat ik weet.’

‘Hè!’ plaagde hij, een carambole mikkend met een ruwe stoot.

‘Jij met Addy, hè!’

‘Nou, en jij met mama…’

Hij haalde de schouders op.

‘Je bent gek,’ zei hij.

‘Hoef niet te verbergen voor mij. Trouwens, iedereen zegt.’

‘Laat ze zeggen.’

‘Te erg toch van jou!’

‘Ach, stik…’

Hij smeet zijn keu driftig neer en ging naar voren. Ze volgde hem.

‘Zeg Theo… niet boos zijn dan. Ga nou mee naar stadsmuziek.’

‘Nee…’

‘Ik zal niets meer zeggen,’ smeekte ze lief.

Ze was bang dat hij boos zou blijven en dan had ze niets en niemand. Dan verveelde ze zich helemaal.

‘Ik heb Addy beloofd en ik kan toch niet alleen gaan…’

‘Nu, als je dan niet meer zulke idiote dingen zegt…’

‘Ja, ik beloof. Lieve Theo, ja, kom dan…’

Ze was al in de tuin.

Van Oudijck verscheen op de drempel van zijn kantoor, waarvan de deur altijd openstond, maar dat met een groot schot afgesloten was van de binnengalerij.

‘Doddy!’ riep hij.

‘Ja, pa?’

‘Zou je morgen kunnen zorgen voor wat bloemen in mama’s kamer?’

Zijn stem was bijna verlegen en zijn ogen knipperden.

Doddy hield haar gegiechel in.

‘Goed, pa… ik zal zorgen.’

‘Waar ga je naartoe?’

‘Met Theo naar stadsmuziek.’

Van Oudijck werd rood en boos.

‘Naar de stadsmuziek? Maar dat kun je me toch wel vragen!’ riep hij plotseling razend.

Doddy pruilde.

‘Ik houd er niet van dat je uitgaat, zonder dat ik weet waarheen. Vanmiddag was je ook weg, toen ik met je wilde wandelen!’

‘Nu, schei dan maar uit,’ zei Doddy en huilde.

‘Je kunt wel gaan,’ zei Van Oudijck, ‘maar ik wil hebben dat je het me eerst vraagt.’

‘Nu, ik heb geen zin meer!’ huilde Doddy. ‘Klaar maar. Geen stadsmuziek.’

In de verte, in de tuin van Concordia hoorden ze de eerste klanken.

Van Oudijck was in zijn kantoor teruggegaan. Doddy en Theo wierpen zich in twee wipstoelen in de voorgalerij en wipten razend met de stoelen schaatsend over de gladde vloer.

‘Kom,’ zei Theo. ‘Laten we maar gaan. Addy wacht op je.’

‘Nee,’ mokte ze. ‘Kan niet schelen. Ik zal Addy morgen zeggen, papa zo onaardig. Hij bederft mijn plezier en… ik zet geen bloemen in mama’s kamer.’

Theo grinnikte.

‘Zeg,’ fluisterde Doddy. ‘Die papa… hè? Zo verliefd, altijd. Hij kreeg een kleur toen hij mij vroeg van die bloemen.’

Theo grinnikte nog eens en neuriede met de verre muziek mee.

- ↘ Welke overeenkomsten en verschillen zie je in de manier waarop Doddy en Theo reageren op de situatie? Noem enkele voorbeelden. Hoe zou jij in hun plaats reageren?
- ↘ Van welke koningin hangt er een portret in het huis van de resident? Zoek op wanneer zij koningin was. Wat kun je daaruit afleiden over de periode waarin het verhaal zich afspeelt?
- ↘ “De residentie is overvol met rijkdom, maar leeg van leven.”
  Leg uit aan de hand van de beschrijving van het diner.
- ↘ Omschrijf het gezin van Otto van Oudijck. Wat valt je op aan de gezinssamenstelling?
- ↘ Waarom is Theo’s klacht over de biefstuk opmerkelijk?

Vierde hoofdstuk

1

Het was Van Oudijck tijdens zijn leven meestal voor de wind gegaan. Uit een eenvoudige, Hollandse familie die geen geld had, was zijn jeugd een harde, maar nooit een wrede school van reeds vroege ernst. Hij moest dadelijk stevig doorwerken en al dadelijk uitkijken naar de toekomst, naar de loopbaan, naar de plaats die hij zo spoedig mogelijk eervol zou willen innemen tussen zijn medemensen. Zijn studiejaren als indoloog in Delft waren evenwel vrolijk geweest, om hem te laten denken dat hij jong was geweest. Ook had hij meegedaan aan een maskerade waardoor hij meende dat hij al een heel losse jeugd had gehad, van veel geld uitgeven en uitgaan. Zijn karakter was samengesteld uit veel rustige, Hollandse degelijkheid, een meestal ietwat sombere en saaie levensernst van verstandelijke praktijk. Hij was gewend uit te kijken naar zijn eervolle plaats onder de mensen. Zijn ambitie was ritmisch en onafgebroken ontwikkeld tot een maathoudende eerzucht. Maar hij ontwikkelde alleen in die lijn, waarlangs zijn blik altijd gewend was te turen: de hiërarchische lijn van het Binnenlands Bestuur. Het was hem altijd voor de wind gegaan: hij had veel capaciteiten en werd veel gewaardeerd. Hij was vroeger assistent-resident dan de meesten en was jong resident geworden. Eigenlijk was zijn ambitie nu bevredigd omdat zijn positie van gezag helemaal harmonieerde met zijn karakter. Zijn heerszucht had gelijk gelopen met zijn ambitie. Eigenlijk was hij nu tevreden, alhoewel hij nog veel verder vooruitkeek. Voor zichzelf zag hij een zetel in de Indische Raad in het verschiet liggen en zelfs de troon van Buitenzorg. Van Oudijck had echter van die dagen, waarin hij serieus en tevreden beweerde dat hij – naast het hogere pensioen – alleen maar resident eerste-klasse wilde worden in Semarang en Soerabaja. De vorstenlanden waren echter heel lastig en in Batavia nam een resident zo'n eigenaardige en mindere positie in te midden van zoveel hoge ambtenaren: Raden van Indië en directeuren. Al keek hij dus verder, zijn praktische, middelmatige tevredenheid zou geheel bevredigd zijn als men hem had kunnen voorspellen dat hij als resident van Laboewangi zou sterven. Hij had zijn gewest lief en hij had Indië lief. Naar Holland, naar de Europese beschaving, verlangde hij nooit. Toch was hij zeer Hollands gebleven en hij haatte vooral alles wat halfbloed was. Het was de tegenstelling in zijn karakter, want hij had zijn eerste vrouw, een Indische dame, niet anders dan uit liefde genomen. En bij zijn kinderen kwam het Indische bloed naar voren: in uiterlijk bij Doddy en innerlijk bij Theo, terwijl René en Ricus helemaal twee kleine halfbloedjes waren. Hij hield van zijn kinderen met een sterk sprekend vaderlijk gevoel, met al het tedere en sentimentele dat diep in hem sluimerde. Van Oudijck had behoefte om veel te geven en te ontvangen in de cirkel van zijn huiselijk leven. Langzamerhand was deze behoefte uitgebreid tot de cirkel van zijn gewest. Hij was vaderlijk trots op zijn assistent-residenten en controleurs, onder wie hij populair was en die van hem hielden. In die zes jaren dat Van Oudijck resident was, was het slechts eenmaal gebeurd dat hij niet met een controleur overweg kon. Nadat hij een tijdje geduldig met hem geweest was, had hij hem laten overplaatsen. Zoals hij zelf zei, had hij hem laten springen. Ondanks zijn sterke autoriteit en werkdrang was hij trots dat hij bemind werd door zijn ambtenaren. Des te meer deed die steeds geheimzinnige vijandschap van de regent, 'zijn jongere broer', volgens de Javaanse titulatuur, hem verdriet. Hij had graag de jongere broer gevonden die onder hem,

de oudere, zijn Javaanse bevolking bestuurde. Het deed hem verdriet dat hij het zo getroffen had en hij dacht aan andere regenten. Niet alleen aan de vader van deze, de nobele pangéran, maar aan anderen die hij kende: de regent van D., die ontwikkeld was, zuiver Hollands sprak en schreef en heldere Hollandse artikelen in kranten en tijdschriften schreef. De regent van S. was jong, zorgeloos en ijdel, maar zeer vermogend. Hij deed veel goed en was in de Europese samenleving als een dandy, galant tegen de dames. Waarom moest hij het zo treffen in Laboewangi met deze stille, nijdige, geheimzinnige, fanatieke wajangpop? – de regent met zijn reputatie van heilige en tovenaar die dom verafgood werd door het volk. In hun welvaart stelde hij geen belang. Ondanks dat aanbad het volk hem toch alleen om het prestige van zijn oude naam. Van Oudijck voelde dat hij altijd tegengewerkt werd. Nooit uitgesproken maar toch zo duidelijk tastbaar onder zijn ijskoude correctheid! En daarbij dan nog in Ngadjiwa de broer, de speler, de dobbelaar. Waarom moest hij het zo getroffen hebben met zijn regenten?

Van Oudijck was in een sombere bui. Hij was gewend regelmatig anonieme brieven te krijgen, venijnig uit stille hoekjes uitgespuugde kwaadsprekerij, nu een assistent-resident, dan een controleur bekladderend; nu de Indische hoofden, dan zijn eigen familie besmeurend. Soms in de vorm van een vriendschappelijke waarschuwing, soms in die van hatelijk leedvermaak, hem toch vooral de ogen willende openen voor de gebreken van zijn ambtenaren en voor de misdrijven van zijn vrouw.

Hij was er zo aan gewend geraakt dat hij de brieven niet telde, ze vluchtig of nauwelijks las en ze zorgeloos verscheurde. Van Oudijck was gewend zelf te oordelen, waardoor de nijdige waarschuwingen geen indruk maakten, hoe ze ook als sissende slangen hun kop opstaken tussen al de brieven die de post hem dagelijks bracht. Voor zijn vrouw was hij zo blind. Zo was hij Léonie altijd blijven zien in de rust van haar glimlachende onverschilligheid en in het cirkeltje van huiselijke gezelligheid dat ze zeer zeker om zich heen trok in de holle leegte van het residentiehuis met zijn stoelen en ottomane waar steeds recepties gehouden werden. Daardoor zou hij nooit kunnen geloven aan het allerminste van al die kwaadsprekerij. Hij sprak er nooit met haar over. Hij hield van zijn vrouw. Hij was verliefd op haar. Omdat hij haar in gezelschap steeds bijna stil zag en ze nooit flirtte of indruk probeerde te maken, keek hij nooit in de verdorven afgrond die haar ziel was. Van Oudijck was trouwens thuis helemaal blind. Hij had thuis die volslagen blindheid die mannen zo dikwijls hebben: zeer kundig en bekwaam in betrekking en werkkring waarin ze gewend zijn scherp om zich heen te kijken in het wijde perspectief van hun arbeidsveld, maar thuis bijziende; die gewend zijn een groot aantal zaken te analyseren en niet de details van een ziel; van wie mensenkennis op principe is gebaseerd en die de mensen in types verdelen, zoals bij een rolverdeling in een ouderwets toneelstuk; die dadelijk de arbeidsgeschiktheid van hun ondergeschikten doorgronden, maar die zelf nooit iets begrijpen van het in elkaar geslingerde complexe, als verwarde arabesken, als verwilderde ranken van de ingewikkelde ziel van hun huisgenoten, steeds over hun hoofden heen kijkend, steeds over hun woorden heen denkend en zonder belang voor alle veelkleurigheid van emotie en haat en nijd en leven en liefde die zich vlak voor hun ogen in een rijke schakering vertoonde. Hij had zijn vrouw lief en hij had zijn kinderen lief, omdat hij aan vaderlijkheid behoefte had, aan vader-zijn, maar hij kende noch zijn vrouw, noch zijn kinderen. Van Léonie wist hij niets en nooit had hij ingezien dat Theo en Doddy hun moeder, die zo ver weg in Batavia woonde en zich in

onzegbare praktijken verongelukte, onuitgesproken trouw waren gebleven, zonder liefde voor hem. Hij meende dat ze hem wél liefde gaven, en hij… als hij over ze dacht, werd een sluimerende tederheid in hem wakker.

De anonieme brieven kreeg hij iedere dag. Nooit hadden ze indruk gemaakt, maar de laatste tijd verscheurde hij ze niet meer en las ze aandachtig en borg ze op in een geheime la. Het waren beschuldigingen tegen zijn vrouw, het was vuilspuiterij tegen zijn dochter. Het was bangmakerij dat een kris in het duister op zijn leven mikte. Men wilde hem waarschuwen dat zijn spionnen geheel onbetrouwbaar waren. Men wilde hem zeggen dat zijn verstoten vrouw gebrek leed en hem haatte. Men wilde hem zeggen dat hij een zoon had, naar wie hij nooit had omgekeken. Het was geruisloos wroeten in al het geheime en duistere van zijn leven en werkkring. Ondanks zichzelf maakte het hem somber. Het was alles vaag en hij hoefde zich niets te verwijten. Voor zichzelf en voor de buitenwereld was hij een goede ambtenaar, een goede echtgenoot en een goede vader. Hij was een goed mens. Dat men hem verweet hier onrechtvaardig te hebben geoordeeld, daar wreed en onredelijk te hebben gehandeld, zijn eerste vrouw te hebben verstoten, een zoon in het dorp te hebben lopen, dat men met vuil wierp naar Léonie en Doddy – het maakte hem deze dagen somber. Want er was met geen reden te begrijpen dat men zo deed. Voor deze man met zijn praktische instelling was het vage juist het ergerlijkst. Een open strijd zou hij niet vrezen, maar dit schijngevecht in de schaduw maakte hem zenuwachtig en ziek. Hij kon niet begrijpen waarom het was. Er was niets. Hij kon zich het gelaat van een vijand niet indenken. En elke dag kwamen de brieven en iedere dag was er een vijandelijkheid om hem heen. Het was te mystiek voor zijn karakter om hem niet bitter en somber en treurig te maken. Toen verschenen in roddelbladen uitingen van een kleine, vijandige pers: beschuldigingen die tastbaar onwaar waren. Haat borrelde overal op. Hij kon niet begrijpen waarom. Hij werd ziek van het gepeins over het waarom. Hij sprak er met niemand over en sloot zijn verdriet hierover diep in zich.

Hij begreep het niet. Hij kon niet begrijpen waarom het zo was, waarom het zo werd. Er zat geen logica in. Want de logica zou zijn dat men hem niet zou haten, maar beminnen, hoe hoog streng men hem ook vond. En temperde hij zelfs niet die hoge strengheid zo dikwijls onder die hartelijke lach van zijn brede snor, onder een gemoedelijke vriendschappelijkheid van waarschuwing en terechtwijzing? Hij was op de rondreizen toch de gezellige resident die de rondreis met zijn ambtenaren beschouwde als een sport, als een heerlijke excursie te paard, door de koffietuinen en een bezoek brengend aan de pakhuizen met koffie; als een prettige feesttocht die de spieren ontspande na zovele weken bureauwerk. Het grote gevolg van districtshoofden, met vlaggetjes in de hand, bereed vlug hun kleine, levendige paardjes, en de gamelan liet overal waar hij langs kwam zijn blije kristallen welkomsttonen horen. ’s Avonds aten ze de met zorg bereide maaltijd in het binnenlands hotel en tot laat in de nacht speelden ze een omberpartijtje, een kaartspel. Hadden ze hem dan niet gezegd, zijn ambtenaren die een ogenblik vrij waren van alle formaliteiten, dat hij een leuke resident was? Hij was immers te paard onvermoeibaar, gezellig aan tafel en zo jong dat hij van de danseres wel de sjaal aannam en een ogenblik met haar danste. Hij deed zelfs heel knap de heilige lenigheden van de handen, voeten en heupen in plaats van zich vrij te kopen met een rijksdaalder en haar te laten dansen met het districtshoofd. Nooit voelde hij zich zo prettig als op rondreis. Nu hij somber en ontevreden was en niet begreep dat stille krachten in het duister hem tegenwerkten –

hem, de man van oprechtheid en licht, van eenvoudig levensprincipe, van serieuze arbeidsdegelijkheid – dacht hij spoedig op rondreis te gaan. Hij wilde zich bevrijden van de neerdrukkende somberheid. Hij zou dan Theo vragen mee te gaan, zodat hij zich eens voor een paar dagen kon ontspannen. Hij hield van zijn jongen, al vond hij hem onverstandig, onbezonnen en onbesuisd. Theo hield zijn werk niet vol, was nooit tevreden met zijn superieuren en ging te tactloos tegen zijn administrateur in, totdat hij zich weer onmogelijk maakte op een koffieonderneming of suikerfabriek waar hij werkzaam was. Hij vond dat Theo zelf zijn weg moest vinden zoals hij, Van Oudijck, gedaan had, in plaats van geheel te steunen op de bescherming, het residentschap van zijn vader. Hij was geen man van nepotisme. Hij zou zijn zoon nooit voortrekken boven een ander die evenveel recht had. Hij had neven die tuk waren op vergunningen in Laboewangi, vaak gezegd dat hij het liefst geen familie in zijn gewest had en dat ze van hem niets te verwachten hadden dan volstrekte onpartijdigheid. Zo was hij er gekomen. Zo verwachtte hij dat zij er zouden komen. En Theo ook. Maar toch, in stilte sloeg hij Theo gade, met al zijn vaderlijkheid, met het bijna sentimentele van zijn tederheid. In stilte betreurde hij het diep dat Theo niet volhardender was en niet meer uitkeek naar zijn toekomst, naar zijn loopbaan, naar een eervolle plaats onder de mensen, hetzij van aanzien, hetzij van geld. De jongen leefde er maar op los, zonder gedachte aan morgen... Misschien was hij uiterlijk wat koel tegen Theo. Hij zou nu eens vertrouwelijk met hem spreken, hem raad geven. Nu zou hij in alle geval vragen of Theo meeging op rondreis. Het idee van een kleine zes dagen paard te rijden, in de zuivere lucht om de bergen, de koffietuinen door, te inspecteren de irrigatiewerken, te doen voor hem het alleraangenaamste van zijn werk, het verruimde zijn ziel, verhelderde zijn blik, totdat hij niet meer aan de brieven dacht. Hij was een man van het duidelijke, eenvoudige leven. Hij vond het leven natuurlijk en niet verward ingewikkeld. Langs een zichtbare trap van open geleidelijkheid was zijn leven gegaan en hij keek uit naar een blinkende top van ambitie. Wat er woelde in schaduw en duister, wat er opborrelde uit de afgrond, dicht bij zijn voet, had hij nooit kunnen en willen zien. Hij was blind voor het leven, datgene dat er werkt onder het leven. Hij geloofde er niet in, net zo min als een bergbewoner die lange tijd aan een stille vulkaan heeft gewoond, gelooft in het inwendige vuur dat diep geheimzinnig voortleeft en alleen ontsnapt als wat hete stoom en zwavellucht. Hij geloofde noch in de kracht boven de dingen, noch in de kracht van de dingen zelf. Hij geloofde niet in het zwijgende Noodlot en niet in de stille Geleidelijkheid. Hij geloofde alleen in wat hij zag met het blote oog: in de oogst, de wegen, districten en dorpen, en in de welvaart van zijn gewest. Alleen geloofde hij in zijn carrière, die hij als een stijgende lijn voor zich zag. In deze niet-verborgen helderheid van simpel, mannelijk karakter, in deze voor de gehele wereld zichtbare, heldere duidelijkheid van rechtvaardige heerszucht, rechtmatige ambitie en praktisch levensplichtbesef was alleen deze zwakte: de tederheid, diep en vrouwelijk sentimenteel voor de huiselijke kring; die hij, omdat hij blind was, niet zag in de ziel en alleen zag volgens zijn vastgestelde principes, zoals zijn vrouw en kinderen moesten zijn.

Ondervinding had hem niet geleerd. Want ook zijn eerste vrouw had hij zo liefgehad, net zoals hij nu Léonie liefhad.
Hij had zijn vrouw lief omdat ze zijn vrouw was, de zijne, de voornaamste uit de kring. Hij had de kring lief, óm de kring en niet als individuen die de schakels zijn. Ondervinding had hem niet geleerd. Hij dacht niet volgens de kleurwisseling van zijn leven, hij dacht volgens zijn ideeën en principes. Ze hadden hem man en krachtig gemaakt en ook een goed ambtenaar. Ze hadden hem volgens zijn karakter ook meestal een goed mens laten zijn. Maar omdat hij zoveel tederheid had, onbewust, niet geanalyseerd en alleen diep gevoeld, en omdat hij niet geloofde in de stille kracht, in het leven onder het leven, in wat er krioelde en woelde als vulkaanvuren onder de bergen van majesteit, als oproer onder een troon, omdat hij niet geloofde in de mystiek van de zichtbare dingen, kon het leven hem onvoorbereid en zwak vinden, als het afweek – godenrustig en sterker dan mensen – van wat hém logisch leek.

- ↘ Denk je dat Otto van Oudijck gelukkig is? Waarom wel of niet?
- ↘ Hoe belangrijk vind jij het om gelukkig te zijn?
- ↘ Wat bepaalt volgens jou of iemand gelukkig is?
- ↘ Kun je gelukkig zijn als je je helemaal op je werk richt? Waarom wel of niet?
- ↘ Hoe is Otto van Oudijck resident geworden?
  Vertel wat je allemaal over de voorgeschiedenis weet.
- ↘ Waarom kun je de vraag of Van Oudijck gelukkig is niet eenvoudig met ja of nee beantwoorden?
- ↘ Hoe kijkt Van Oudijck zelf naar zijn werk in Laboewangi?
- ↘ Van Oudijck heeft in zijn werk oog voor het grote geheel, maar ziet niet wat er vlak voor zijn neus in zijn eigen huis gebeurt.
  Leg deze tegenstelling uit aan de hand van voorbeelden uit de tekst.
- ↘ Hoe verandert zijn reactie op de lasterbrieven over Léonie? Verklaar hoe dit komt.
- ↘ De stille kracht laat zich gelden en Otto van Oudijck begint te twijfelen aan zichzelf als resident, als echtgenoot en als vader. Leg uit.
- ↘ Velen zouden de lasterbrieven omschrijven als roddels. Hoe zou jij omgaan met roddels?
- ↘ Van Oudijck zoekt graag naar logische verklaringen. Wanneer iets niet duidelijk verklaard kan worden, wordt het afgedaan als onzin.
  Hoe reageer jij wanneer je iets niet meteen rationeel kunt verklaren?

2

***

De mystiek van de zichtbare dingen op dat eiland van geheimzinnigheid dat Java is... Uiterlijk de onderdanige kolonie met het overheerste ras dat niet opgewassen was tegen de ruwe koopman, die in de glorietijd van zijn republiek, met de jonge kracht van een jeugdig volk, gretig en begerig naar winst, rond en koel, voet en vlag plantte op de ineenstortende keizerrijken, op de tronen die wankelden alsof een vulkanische uitbarsting de grond deed beven. Maar diep in zijn ziel is de Javaan nooit overheerst, hoewel hij voornaam minachtend glimlacht, zich schikt en lenig neervlijt onder zijn noodlot. Ondanks dat hij door het stof kroop van eerbied, diep in zijn ziel leeft hij een eigen mysterieleven dat voor de westerling verborgen is, hoe die ook zoekt om het geheim te doorgronden. De Javaan weet met een zekere filosofische kennis de voorname rust te bewaren, vooral glimlachend, buigzaam toegevend, schijnbaar hoffelijk naderend. Maar diep in zich is hij heilig zeker van een eigen mening en zo ver verwijderd van alle gedachten van de overheersers, van de beschaving van de overheersers. Nooit zal er een verbroedering tussen meester en dienaar zijn, omdat het verschil onoverkomelijk blijft dat in ziel en bloed voortwoekert. De westerling, die trots is op zijn macht, op zijn kracht, humaniteit, troont hoog. De westerling is blind, egoïstisch en met zijn eigen gedachten tussen al de ingewikkelde raderen van zijn autoriteit, die hij uurwerkzeker in elkaar laat grijpen en controleert na iedere wenteling, totdat het voor vreemden van buitenaf een meesterwerk, een wereldschepping, schijnt te zijn, die overheersing van de zichtbare dingen: kolonisatie van de bloedvreemde, zielsvreemde grond.

Maar onder al dit vertoon schuilt de stille kracht en sluimert nu en wil niet strijden. Onder al die schijn van zichtbare dingen dreigt het wezen van de stille mystiek, als smeulend vuur in de grond en als haat en mysterie in het hart. Onder al deze rust van grootheid dreigt het gevaar en rommelt de toekomst als de onderaardse donder in de vulkanen, onhoorbaar voor het menselijk oor. Het is alsof de overheerste het weet en de stuwkracht van de dingen maar laat gaan en het heilige ogenblik afwacht dat komen zal, als de geheimzinnige berekeningen waar zijn. Hij, hij doorgrondt de overheerser met één blik. Hij, hij ziet hem in die illusie van beschaving en humaniteit en hij weet dat ze niets zijn. Terwijl hij hem de titel van heer en de eerbied van meester geeft, kent hij hem diep in zijn democratische koopmansnatuur, minacht hem stil en oordeelt hem met een glimlach die voor zijn broeder begrijpelijk is omdat die glimlacht zoals hij. Nooit verzet hij zich tegen de vorm van slaafse knechtschap. Met de semba doet hij alsof hij de mindere is, maar stil weet hij zich de meerdere. Hij is zich bewust van de stille kracht. Onuitgesproken. Hij voelt het mysterie aandonzen in de ziedende wind van zijn bergen, in de stilte van de geheimzinnige, zwoele nachten en hij voelt het verre gebeuren aan. Wat is, zal niet altijd zo blijven: het heden verdwijnt. Onuitgesproken hoopt hij dat God zal oprichten wat neergedrukt is, eenmaal, eenmaal in de ver verwijderde golfbewegingen, in de toekomst van het ochtendgloren. Maar hij voelt het, en hoopt het, en weet het, in de diepste intimiteit van zijn ziel die hij nooit voor zijn heerser opent. Die hij ook nooit zou kunnen openen. Die altijd als het onleesbare boek blijft, in de onbekende, onvertaalbare taal, waarin wel de woorden dezelfde zijn, maar de kleuren van die woorden verschillen en de schakeringen van de twee gedachten anders

worden benaderd: prisma's, waarin de kleuren verschillen, alsof ze uit twee zonnen breken: stralingen uit twee werelden. Nooit is er de harmonie die begrijpt. Nooit bloeit er de liefde, die hetzelfde voelt. Altijd is er tussen de kloof, de diepte, de afgrond, het verre, het wijde, waaruit het mysterie aandonst, waarin als in een wolk de stille kracht eens zal openbliksemen.

***

Zo voelde Van Oudijck niet de mystiek van de zichtbare dingen.

Onvoorbereid en zwak kon het goddelijk rustige leven hem vinden.

- ↘ In dit korte hoofdstuk lijkt de stille kracht zelf aan het woord. Leg uit waarom de westerse overheersers de stille kracht nooit helemaal kunnen overwinnen en wat dat zegt over de grenzen van koloniale macht.
- ↘ De verteller beschrijft Java alsof het eiland een eigen leven heeft. Wat zou hij daarmee bedoelen? Denk je dat iemand van buitenaf een plek en haar bewoners goed kan leren begrijpen? Waarom wel of niet?

Zesde hoofdstuk

1

Dikwijls waren de ochtenden fris, schoongewassen door de overvloedige regens. In de jonge zonneschijn van de eerste ochtenduren dampte uit de aarde een tedere waas, een blauwige nevel die iedere te scherpe lijn en kleur uitwiste, zodat de Lange Laan met haar villa's en dichte tuinen zich omhulde met het aantrekkelijke en vage van een droomlaan. De droompilaren rezen wazig op als een visioen van kalme zuilen en de daklijnen werden mooier in hun onduidelijkheid. De kleuren van de bomen en de silhouetten van de boombladeren waren gezuiverd in zachte pasteltinten van wazig roze en waziger blauw, met hier en daar een hellere schijn van ochtendgeel en in de verte een purperen streep van de dageraad. Over heel dit aanbreken van de dag daalde een frisheid neer als een sproeier die in verdunde druppels opspatte uit die doorweekte grond en omhoog steeg in de kinderlijke zachtheid van de allereerste zonnestralen. Dan was het alsof de aarde en haar wereld iedere morgen voor de eerste keer begon en de mensen niet anders zouden zijn dan pas geschapen in een jeugd van naïviteit en onwetendheid van het paradijs. Maar de illusie van dit ochtendgloren duurde maar een enkel ogenblik, nauwelijks enkele minuten. De zon steeg hoger en barstte los uit haar waas van maagdelijkheid. De zon stak op en liet haar trotse lichtkrans van priemende stralen zien en scheen met haar brandende zonnestralen, heerste trots als een god over haar ogenblik van die dag, want de wolken pakten zich al samen. Ze kwamen grauw aangevaren als een grote groep donkere geesten, spookachtig en blauwig diepzwart en dik-zwaar loodgrijs. De wolken overwonnen de zon en verpletterden dan de aarde onder een blanke stortvloed van regen. De avondschemering, waarbij de ene sluier over de andere haastig en gauw neerdaalde, was als een overstelpende droefenis van aarde, natuur en leven, waarin ze die seconde van paradijs in de ochtend vergaten. De witte regen ruiste neer als een alles verzuipend weemoedig verdriet. De weg en de tuinen dropen en dronken de waterval, totdat ze als moerasplassen en overstroming schemerden in de duistere avond. Een spookachtige, kille mist dampte als het trage kleed van geesten die over de plassen zweefden. De kille huizen waren schaars verlicht met hun walmende lampen waar wolken van insecten omheen zwermden. De huizen vulden zich met een killere melancholie, een angst voor de dreigende schaduwen buiten, voor de almachtige horden wolken, voor het grenzeloze grote, dat met windvlagen aangevoerd werd uit het verre, verre onbekende: hemelhoog, uitspanselwijd, waartegen de open huizen als niet beveiligd schenen, waarin de mensen klein waren en nietig met al hun beschaving en wetenschap en zielenroerselen; klein als wriemelende insecten, onbeduidend en overgeleverd aan het spel van de van ver aanwaaiende reuzenmysteries.

Léonie van Oudijck, die zich in de half verlichte achtergalerij van het residentiehuis bevond, praatte met Theo, met zachte stem, en Oerip hurkte bij haar neer.

'Het is onzin, Oerip!' zei ze wrevelig.

'Echt niet, mevrouw, het is geen onzin,' zei de meid. 'Ik hoor ze iedere avond.'

'Waar?' vroeg Theo.

'In de waringin op het achtererf, hoog, in de hoogste takken.'

'Het zijn loewaks!' zei Theo.

‘Het zijn geen loewaks, meneer!’ hield de meid vol. ‘Mashallah, Oerip zou niet weten hoe loewaks miauwen! Kriauw, kriauw, doen ze! Dit, wat wij nu iedere nacht horen, dat zijn de pontianaks, de spoken! Het zijn de kleine kindertjes die in de bomen huilen. De zielen van de kleine kindertjes huilen in de bomen!’

‘Het is de wind, Oerip...’

‘Mashallah, meneer, Oerip zou de wind niet kunnen horen! Boe...hh! waait de wind en dan bewegen de takken. Maar dit zijn de kleine kindertjes, die in de hoogste twijgjes kreunen en de takken bewegen dan niet. Alles is dan doodstil... Dit betekent onheil, meneer.’

‘En waarom zou het onheil betekenen?’

‘Oerip weet wel, maar durft niet zeggen. Ongetwijfeld zal meneer boos zijn.’

‘Kom, Oerip, zeg het nu!’

‘Het is om meneer, meneer de Residèn.’

‘Waarom?’

‘Laatst met de avondmarkt op het plein voor de regentenwoning en de avondmarkt voor de Hollanders, in de stadstuin...’

‘Nu, wat toen?’

‘Toen was de dag niet goed uitgerekend volgens de petangans. Het was een ongelukkige dag... En met de nieuwe put...’

‘Nu wat, met die nieuwe put?’

‘Toen is er geen offermaal gegeven. Niemand gebruikt ook de nieuwe put. Iedereen haalt water uit de oude put... Ook al is het water niet goed. Want uit de nieuwe put rijst de vrouw met het bloedende gat in de borst. En juffrouw Doddy...’

‘Wat?’

‘Juffrouw Doddy heeft hem zien lopen, de witte hadji!! Dat is niet een goede hadji... Dat is een spook. Tweemaal heeft de juffrouw hem gezien, op Patjaram en hier... Hoor, meneer!’

‘Wat?’

‘Hoort u niet? In de hoogste twijgen kermen de kinderzieltjes. Het waait op dit moment niet. Hoor, hoor, dat zijn geen loewaks! Kriauw, kriauw doen de loewaks als ze krols zijn! Dat, dat zijn de zieltjes!’

Ze luisterden alle drie. Automatisch drukte Léonie zich dichter tegen Theo aan. Ze zag doodsbleek. De ruime achtergalerij met de altijd gedekte tafel strekte zich lang uit in het sombere licht van een enkele petroleum-hanglamp. De plassen in de achtertuin schemerden nattig op uit de nacht van de waringins, nadruppelend maar onbewogen in de ondoordringbare fluwelige bladermassa. En een onverklaarbaar, nauwelijks waarneembaar gekreun als een zacht geheim van gekwelde, kleine zielen, zeurde hoog boven in de lucht, in de heel hoge takken van de bomen. Nu was het een korte kreet, dan was het een steunen als van een ziek kindje, dan was het zacht snikken als van gemartelde meisjes...

‘Wat voor beesten zouden dat zijn?’ zei Theo. ‘Zijn het vogels of insecten?’

Het gekerm en gesnik was heel duidelijk. Léonie zag spierwit en ze trilde over heel haar lichaam.

‘Wees toch niet bang,’ zei Theo. ‘Het zijn natuurlijk beesten...’

Maar hij was zelf krijtwit van angst en toen ze elkaar in de ogen keken, begreep ze dat ook hij bang was. Ze klemde zijn arm en perste zich tegen hem aan. De meid hurkte diep, nederig ineen, alsof ze alle noodlot van onverklaarbare geheimzinnigheid verdroeg. Ze zou niet weglopen. Maar in de ogen van de blanken was één denkbeeld, één denkbeeld om te vluchten.

Plotseling, beiden, de stiefmoeder en de stiefzoon die schande over het huis brachten, waren ze bang. Een gelijke bangheid, bang als voor een straf. Ze spraken niet en zeiden niets tegen elkaar. Ze bleven tegen elkaar aan staan en begrepen elkaars beven. Ze waren beiden blanke kinderen van de Indische, geheime grond. Beiden hadden vanaf hun kinderjaren de geheimzinnige lucht van Java ingeademd. Onbewust hadden ze gehoord van het vage, aandonzende mysterie als een muziek van gewoonheid, muziek die ze niet hadden geregistreerd, alsof het mysterie gewoon was. Toen ze zo stonden en beefden en elkaar aankeken, stak de wind op en voerde het geheim van de zieltjes mee. De takken bewogen woest door elkaar en nieuwe regen viel neer. Een huiverende kilheid kwam aangewaaid en vulde het huis. Een tochtvlaag waaide de lamp uit. Ondanks de openheid van de galerij bleven ze nog een ogenblik in het donker staan, Léonie bijna in de arm van haar zoon en haar minnaar; de meid aan hun voeten ineengedoken. Maar toen maakte ze zich los uit zijn arm, maakte ze zich los uit de zware beklemming van duisternis en angst, waarin de regen ruiste. Huiveringwekkend kil waaide de wind en ze wankelde naar binnen, op het punt flauw te vallen. Theo en Oerip volgden haar. De middengalerij was verlicht. Het kantoor van Van Oudijck stond open. Hij werkte. Besluiteloos bleef Léonie staan, met Theo, niet wetend wat te doen. De meid prevelde en verdween. Op dat moment hoorden ze iets suizen en een kleine steen vloog door de galerij en viel ergens neer. Ze gaf een gil. Achter het kamerscherm, dat het kantoor waar Van Oudijck aan zijn schrijftafel zat, scheidde van de galerij, stortte ze zich opnieuw in Theo's armen. Ze waren niet voorzichtig en trilden tegen elkaars borst. Van Oudijck had haar gehoord, stond op en kwam achter het kamerscherm tevoorschijn. Zijn ogen knipperden, moe van het werken. Léonie en Theo hadden zich hersteld.

'Wat is er, Léonie?'

'Niets,' zei zij. Ze durfde het niet te vertellen. Niet van de zieltjes, niet van de steen. Bang voor de straf die dreigde. Zij en Theo stonden als schuldigen, beiden spierwit en bevend. Van Oudijck, die nog met zijn gedachten bij zijn werk was, zag niets.

'Niets,' herhaalde zij. 'De mat is stuk en... en ik struikelde bijna. Maar ik wilde je wat zeggen, Otto.'

Haar stem trilde, maar hij hoorde het niet. Blind voor haar, doof voor haar, alsof hij nu nog verdiept was in zijn stukken.

'Oerip heeft mij verteld dat de bedienden graag een offermaal hadden omdat er een nieuwe put op het erf gebouwd is.'

'Die put die al twee maanden oud is?'

'Ze gebruiken er het water niet van,' zei Léonie.

'Waarom niet?'

'Ze zijn bijgelovig, weet je. Ze willen het water niet gebruiken, voordat er een offermaal gegeven is.'

'Dat had dan dadelijk moeten gebeuren,' zei Van Oudijck. 'Waarom hebben ze het mij niet dadelijk via Kario laten vragen? Ik denk niet uit mezelf aan die onzin. Maar ik had ze toen dat offermaal wel gegeven. Nu is het mosterd na de maaltijd. De put is al twee maanden oud.'

'Het zou toch wel goed zijn,' zei Theo. 'Papa, u weet zelf hoe Javanen zijn: ze zullen de put niet gebruiken, als ze geen offermaal gekregen hebben.'

'Nee,' zei Van Oudijck onwillig en schudde zijn hoofd. Nu een offermaal geven heeft niet de minste betekenis. Ik had het graag gedaan, maar nu, na twee maanden, is het onzin. Ze hadden het dan maar dadelijk moeten vragen.'

'Toe, Otto,' smeekte Léonie. 'Ik zou het offermaal maar geven. Je doet er mij plezier mee.'

‘Mama heeft het Oerip al zo half beloofd,’ drong Theo zacht aan.

Ze stonden bevend voor hem, spierwit, als smekelingen. Maar in hem, afgetobd, met zijn gedachten bij zijn stukken, was een starre onwil, al kon hij zijn vrouw zelden iets weigeren.

‘Nee, Léonie,’ zei hij beslist. ‘En je moet nooit iets beloven waar je niet zeker van bent…’

Hij wendde zich af, liep om het kamerscherm heen en ging aan het werk.

Ze keken elkaar aan, de moeder, de stiefzoon. Langzaam en doelloos gingen ze daar weg en ze liepen naar de voorgalerij waar een vochtige duisternis tussen de aanzienlijk opgaande pilaren dreef. Door de regenachtige tuin zagen ze een witte gedaante komen. Ze schrokken, nu bang voor alles. Bij ieder silhouet dachten ze aan de straf, waarvan ze niet wisten wat voor vreemds er zou gebeuren zolang ze in het ouderlijk huis bleven waar ze schande over hadden gebracht. Maar toen ze beter keken, herkenden ze Doddy. Ze kwam thuis. Ze zei bevend dat ze bij Eva Eldersma was geweest. In werkelijkheid had ze gewandeld met Addy de Luce en ze hadden in het dorp voor de regen geschuild. Ze was heel bleek. Ze beefde, maar Léonie en Theo zagen het niet in de duistere voorgalerij, evenals dat Doddy niet zag dat haar stiefmoeder bleek was, dat Theo bleek was. Ze beefde zo omdat er in de tuin – Addy had haar tot het hek gebracht – met stenen naar haar was gegooid. Ze dacht aan een brutale Javaan die haar vader haatte en zijn huis en zijn huisgezin. Maar in de duistere voorgalerij waar ze haar stiefmoeder en haar broer zwijgend, als in radeloosheid, naast elkaar zag zitten, toen voelde ze ineens – ze wist niet waarom – dat het geen brutale Javaan geweest was…

Ze ging zwijgend bij hen zitten. Ze keken uit over de donkere, vochtige tuin, waarover de wijde nacht aanzweefde als met reuzenvleermuiswieken. In de woordeloze melancholie, die grauwe schemering tussen de blanke, statige pilaren zeefde, voelden ze zich alle drie – Doddy alleen, maar stiefmoeder en broer samen – stervensbang en verpletterd om het vreemde dat gebeuren ging…

- ↘ Hoe kondigt de stille kracht zich hier aan?
- ↘ Hoe proberen Léonie en Theo de geluiden te verklaren?
  Wat denkt Oerip, de dienstmeid, dat ze hoort?
- ↘ Wat is volgens Oerip de oorzaak van deze mysterieuze gebeurtenissen?
  Heb je zelf weleens iets meegemaakt dat je niet meteen kon verklaren?
- ↘ “Plotseling, zij beiden, de stiefmoeder en de stiefzoon, zij brachten schande over het huis.
  Geloof jij in een vorm van karma: dat je voor je daden gestraft kunt worden?

Nabespreking

- *De stille kracht* verscheen in 1900. Hoe keken mensen toen naar kolonialisme? Hoe kijken we er vandaag naar?
- Welke rol kan het boek vandaag nog spelen in de maatschappij?
- In welke mate “bestaat” de stille kracht? Welke elementen zijn onlosmakelijk verbonden aan een bepaalde gebied? Herken je zoiets in je eigen omgeving?
- Op de illustratie overwoekert de natuur het huis. Heeft de stille kracht volgens jou vooral met de natuur te maken, met menselijke overtuigingen en culturele spanningen, of met allebei? Gebruik voorbeelden uit het boek en de illustratie.
- De vogel valt op in de illustratie. Stel dat hij een personage in het verhaal was. Wat zou hij zien dat de andere personages niet zien? Welke rol zou hij spelen?
- Maak een collage van wat jij je bij de stille kracht voorstelt. Gebruik bijvoorbeeld schilderijen, muziek, gedichten en foto’s.. **(creatie)**
- Stel dat de stille kracht een personage in het boek was. Hoe zou dat personage eruitzien? Hoe oud zou het zijn, wat zou het doen en welke rol zou het in het verhaal spelen?
- Zoek informatie op over de Belgische koloniale geschiedenis, de Nederlandse koloniale geschiedenis en de geschiedenis van Indonesië. Welke sporen van de Nederlandse koloniale overheersing zijn vandaag nog zichtbaar in Indonesië?
- Maak twee krantenpagina’s alsof ze rond 1900 in Laboewangi zijn verschenen: één van een Nederlandse redactie en één van een Javaanse redactie. Schrijf voor elke krant een artikel over de vreemde gebeurtenissen en een artikel over het bestuur van Otto van Oudijck.
  Voeg een krantennaam, advertenties, een weerbericht en een roddelrubriek toe.
  Onderzoek wat voor die tijd geloofwaardig is.
  Waarin verschillen de twee kranten van elkaar? **(creatie)**
- Het personage Eva Eldersma brengt de Nederlandse cultuur naar Laboewangi. Welke gewoontes, kunstvormen of gebruiken uit jouw eigen omgeving zou jij aan mensen elders willen laten zien? Waarom juist die? Wat maakt onze cultuur zo typisch?
- Stel dat je één koffer mag meenemen om iets van je eigen cultuur te laten zien. Wat stop je erin?
- Welke kenmerken van huizen of huishoudens in jouw omgeving kun je niet in een koffer meenemen?
- Welke gewoontes en tradities kun je niet inpakken? Denk bijvoorbeeld aan feestdagen en vrijetijdsbesteding.
- Organiseer een fictief tafelgesprek tussen Otto van Oudijck, Léonie van Oudijck, Oerip en een hedendaagse Indonesische student. Laat hen spreken over spiritualiteit, macht en kolonialisme, en de omgang tussen culturen. Baseer de uitspraken van de romanpersonages op de tekst en onderzoek welke verschillende opvattingen een hedendaagse Indonesische student zou kunnen hebben. **(creatie)**